

KÖNYVAJÁNLÓ

**Gyórfy Dóra – Benczes István –
Rosta Miklós (szerk.)
Közgazdaságtan és gazdaságpolitika
Tanulmányok Csaba László
70. születésnapja alkalmából**

**Budapest, 2024
Akadémiai Kiadó, 262 p.**

Csaba László 70. születésnapjának konferenciával egybekötött ünneplésére a Corvinus Egyetem rektori tanácsstermében gyűltek össze a vendégek. A születésnapra megjelent *Közgazdaságtan és gazdaságpolitika* című kötetben (szerkesztői Gyórfy Dóra, Benczes István és Rosta Miklós) a Csaba László munkásságához kötődő 19 tanulmány kapott helyet, amelyek 23 szerzője nagyrészt volt tanítványokból és munkatársakból áll.

A bevezetőből megtudható, hogy Csaba László 1976-ban szerzett diplomát a Marx Károly Közgazdasági Egyetemen, és azóta meghatározó szereplője a magyar közgazdasági életnek. A Budapesti Corvinus Egyetem és a CEU professzora, 2013 óta mind a Magyar Tudományos Akadémia, mind pedig a londoni székhelyű Academia Europea tagja. Úgy vált az összehasonlító gazdaságtan és a nemzetközi politikai gazdaságtan területeinek nemzetközi híró kutatójává, hogy szinte folyamatosan Magyarországon dolgozott, bár szakmai sikerei alapján bármikor egy vezető nyugati egyetemen folytathatta volna a munkásságát. Számos kiváló egyetem vendégprofesszora volt, vezető nemzetközi folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja aktív kutatási területeinek szakmai testületeiben. Egyik példaképéhez, Kornai Jánoshoz hasonlóan elsősorban a magyar valóság megértésére törekszik, bár a nemzetközi folyamatok elemzése és a közgazdaságtan aktuális kérdései is tudományos művek alkotására inspirálják.

Mindemellett jut ideje oktatási feladatainak ellátására is. Iskolateremtő munkássága példaértékű. A konferencián több volt hallgatója, ma a magyar közgazdaságtan meghatározó képviselői, arról meséltek történeteket, hogy az elküldött írásokat általában már másnap jegyzeteivel, javaslataival kiegészítve küldi vissza. Arról is beszéltek, hogy szakmai igényessége és munkaszeretete miatt példaképüké vált. Bizonyos alapvető értékek mentén elkötelezett tudós, aki a demokráciát többre értékeli az autokráciánál, a szabadpiacot a központi irányításnál.

Csaba László munkásságának sokszínűségét tükrözi a kötetben helyet kapó sokféle téma és sokszínű megközelítés. Az első témakör a közgazdaság-tudomány és a gazdaságpolitika elméleti és módszertani kérdéseivel, a második az Európai Unió gazdaságtanával, míg a harmadik Közép-Kelet-Európa politikai gazdaságtani kérdéseivel foglalkozik. Jelen írás terjedelmi korlátai miatt nincs mód valamennyi témakör azonos mélységű ismertetésére, ezért elsősorban azokra a tanulmányokra fókuszál, amelyek a mai magyar gazdasággal és annak kutatásával kapcsolatos elemzéseket, megállapításokat tartalmaznak.

Az első részben **Gyórfy Dóra** *A közgazdaságtan művelése Magyarországon* című cikke arra keresi a választ, hogy mit jelent ma közgazdásznak lenni Magyarországon. Miközben nagy szükség van a jelenségek mélyére hatoló, okokat feltáró és megoldásokat kereső tudósokra, a közgazdászszakma több okból is visszaszorulóban van – állapítja meg. Pedig a lokális problémákkal való foglalkozás a közgazdaság-tudományban minden korszakban jellemző volt. E kutatások nemzetközi jelenlétet is biztosítottak, mert több időszakban is különös érdeklődés nyilvánult meg Magyarország iránt. A visszaszorulás egyik oka az a világszintű jelenség, hogy a kutatók ösztönzési rendszere a vezető amerikai lapokban történő publikálási kényszerhez vezet, amihez az ott elfogadott módszertanhoz és relevánsnak tartott témákhoz kell igazodni. Pedig nemcsak nálunk, de Európa más országaiban is fontos vagy fontos lenne a társadalmi jelentőséggel bíró helyi intézmények és gazdaságpolitika elemzése is.

A magyar helyzet annyival rosszabb, hogy az új illiberális rendszerben a szakma egésze visszaszorult. A CEU-t egy 2017-es törvénymódosítással elüldözték Budapestről, ma már Bécsben működik. Megszűnt az ELTEcon, mert az oktatói utánpótlást nem sikerült biztosítani a kirívóan alacsony egyetemi bérek mellett. A KTI elkerülte a megszűnést, de súlyos fenyegetettséget él át az MTA kutatóintézeti hálózatának leválasztásával. A folyamat részeként az MNB meghirdette a főáramú közgazdaságtan leváltását, amire több százmilliárd forintból, közpénzből hozott létre alapítványokat, amelyek a közpénzfelhasználás normáit megkerülve, hagyományos szakmai kontrollok, akkreditáció nélkül végzik tevékenységüket az MTA Közgazdaságtudományi Bizottsága 2015-ben megfogalmazott tiltakozása ellenére. A Budapesti Corvinus Egyetem átalakítása során Kornai János és Csaba László korábbi tanszékét, az Intézményi és Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékét beolvasztották a Közgazdasági Intézetbe, amely egy lett az egyetem tizenegy intézetéből. A legfontosabb lapok (*Közgazdasági Szemle*, *Acta Oeconomica*) az MNB jóindulatára vannak utalva. A szakma iránti hagyományos keresleti oldal is beszűkült, az MNB kutatási részlege megszűnt, a Versenyhivatal adminisztratív intézménnyé vált. A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a közoktatás leépüléséből adódóan a tömegképzés színvonaltalansága idején lassan már nem marad, aki megértene, miről is van szó.

Annak érdemes közgazdászként Magyarországon maradni – állapítja meg a szerző –, akinek a kutatói érdeklődése kötődik a helyi problémákhoz, és igénye van a helyi diskurzusban való részvételre. Ha nem is a vezető főáramú közgazdasági lapokban, de Magyarország a nemzetközi irodalomban fontos témává vált a tágabb nemzetközi társadalomtudományi diskurzusban. Ezért a magyar kérdésekkel való foglalkozás nem vezet szükségszerűen nemzetközi elszigetelődéshez. Komoly feladatokat adhat a szakma számára az illiberális gazdaságpolitika kifulladásának dokumentálása, a közvélemény tájékoztatása és egy esetleges rendszerváltás.

Kovács Olivér *A hallucinogén főáramon túl* című cikkében a szakma általános helyzetéről fogalmaz meg kritikát, amely egyes elemeiben egybecseng az előző cikk üzenetével. Megállapítja, hogy az a folyamat, amely a tudományosság látszatát megteremtő, ám nem feltétlenül releváns problémák elemzésére alkalmazott módszertan megszállott preferálásához vezetett, elidegenedett a társadalmi-gazdasági rendszer valódi természetét fürkésző tudásbővítéstől. Győrffyhez hasonlóan – de már nemcsak a magyar valósággal kapcsolatban, hanem az egész tudományágra vonatkozóan – mutat rá annak veszélyére, hogy a tudósok kénytelenek alacsony kockázatú, divatos témákkal foglalkozni ahelyett, hogy feltáró jellegű kutatásokat végeznének. Pedig a komplexitást nagyobb tiszteletben tartó, a valóság multidiszciplináris, konstruktív leírására törekvés nyújthat esélyt arra, hogy jobban megértsük, mi is történik valójában. Zárógondolatai között Csaba László eddigi életművére hivatkozik, ami számára azt üzeni, hogy „érdemes őrizkedni a konformizmustól, hiszen az a tudós lélek átka lehet”.

Az előzőekben ismertetett két cikkben felvetett, alternatív megközelítések kiváló példaként is értelmezhető Kornai János példája. **Mihályi Péter** idézi *A dichotóm struktúrák szerepe Kornai János gondolatrendszerében* című cikkében Kornai mainstreammel szemben álló felismerését, hogy a modern gazdaságok soha nincsenek egyensúlyban. Bár műve az antiequilibriumról széles körben ismertté vált, nem ért el áttörést Magyarországon sem. Még ma is azt tanítják, hogy a gazdaság szereplői mindig racionálisan viselkednek, és miután az atomizált piacokon tökéletes verseny uralkodik, a keresleti és kínálati folyamatok minden piacon egyensúlyt eredményeznek.

Kornai egy másik fontos megállapítása volt, hogy a politikai struktúra, a tulajdonviszonyok és a gazdaságot ezernyi módon átszövő koordinációs mechanizmusok lényegében meghatározzák a rendszer többi jellemzőjét. Magyarország vonatkozásában Kornai 2010–2011 fordulóján adta le a vészjelzést arról, hogy a két évtizeden át jól működő liberális demokráciát az Orbán-rendszer alig egy esztendő alatt autokráciává formálta át.

A cikk további részében azt vizsgálja, mennyiben érvényes, hogy a politikai rendszereknek csak három csoportját különböztetjük meg: demokrácia, autokrácia és

diktatúra. A szerző válasza e kérdésre nemleges, és egy továbbfejlesztett kritériumrendszerre tesz javaslatot, amellyel hatféle rendszer különböztethető meg. E klasszifikáció szerint Magyarország illiberális demokrácia, amit Orbán 2014-ben nyíltan fel is vállalt. Fő jellemzői, hogy van ugyan általános választójog és tartanak rendszeres választásokat, azonban a köz- és magánmédiát a kormány kisajátítja, és így manipulálja a közvéleményt. A fékek és ellensúlyok rendszere csak korlátozottan működik, a gazdaságban pedig a kormányzat szándékosan torzítja a versenyt. Ez utóbbinak egyik fő célja, hogy meghatározott érdekcsoportok módot kapjanak a járadékvadászatra. Az egyén jogai helyett pedig a ködös fogalmakkal definiált nemzeti érdeket állítják az államélet középpontjába.

A kötet második részében a globalizációval és az európai integrációval kapcsolatos cikkeket találjuk. A sok izgalmas tanulmány közül, amelyek mindegyike érinti valamilyen mértékben a mai Magyarország helyzetét, lehetőségeit, a választott a tematikával összhangban **Székely P. István** cikkét mutatjuk be részletesebben. Az *Európai érték-e a társadalmi szolidaritás és méltányosság?* című tanulmánynak e beszámoló szerzője számára az a része a legrelevánsabb, amely azt elemzi, hogy az EU deklarált céljai között szereplő méltányosságnak az egyes országcsoportokban, kultúrákban eltérő értelmezése, az EU által e célból biztosított alapok elosztásának eltérő módja és az egymástól való tanulás csatornáinak működésképtelensége milyen következményekkel jár.

A célok ellenére az Európai Unió állampolgárai között nagyok a társadalmi méltányossági különbségek, vagyis az, hogy az emberek milyen életet élnek. Nagy az eltérés attól függően, melyik tagállam állampolgára az illető, és sokszor attól is, hogy az adott tagállam melyik régiójában él. Ez nem csupán erkölcsi aggályokat vet fel, de hátráltatja is az unió fejlődését. Magyarország abba az országcsoportba tartozik, ahol a méltányosság egyes dimenzióiban érzékelt elmaradás nagymértékű elvándorlást idéz elő. Az elmaradásnak fontos, de közel sem kizárólagos elemei a jövedelem és a fogyasztás terén kialakult különbségek. További fontos tényezői például a minőségi oktatáshoz és egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés, a társadalmi együttélést meghatározó szabályok, valamint ezek betartása is. A különbségek eltérő következményekkel járhatnak nemcsak országok között, hanem azokon belül, a társadalom különböző rétegeire nézve is. Csehországban például a gyors felzárkózással egy időben a méltányosság is megerősödött. Ezzel szemben Bulgáriában a csehországinál gyorsabb ütemű gazdasági felzárkózás ellenére a méltányosság terén épp az ellenkezője történt. Míg Csehországban minimális, Bulgáriában igen jelentős volt az elvándorlás.

Az európai méltánytalanság egyik jelzője, hogy az egyes államok közötti különbségek az iskolából való korai kimaradás mértékében az USA-hoz képest sokkal nagyobbak az EU-ban. Pedig kevés nagyobb méltánytalanság van annál, mint hogy egy gyerek ennyire ne kapjon esélyt a tanuláshoz. Ugyanakkor pozi-

tív példaként nem csupán az északi országok, de Szlovénia, Csehország és egyre inkább Észtország is kiemelkedő példáját nyújtja állampolgárainak a társadalmi szolidaritás és a gazdasági, szociális és intézményi méltányosság terén. Azokban az esetekben, amikor ez utóbbi nem teljesült, az európai integráció elleni populista pártok törtek előre. A méltányosságot ebből a szempontból az európai integráció fenntarthatósági feltételének tekinthetjük.

A szerző két olyan javaslatot tesz a méltányosság javítására, amely a jelenlegi jogi és politikai keretek között is megvalósítható lenne. Az egyik az EU azon szerepének erősítése, mely a tagállamok közötti tudásmegosztást és tudásátadást segíti. Úgy véli, hogy ezzel a szociális kiadások jelenlegi szintje mellett jelentősen javulnának az elért eredmények. A másik javaslat a prioritásokra vonatkozik, megszabva a szociális programok olyan kialakítását, hogy azok elsősorban a leg-rászorultabbakat segítsék. Ha a társadalom hajlandó az ehhez szükséges kiadásokon túl is költeni szociális programokra, csak ezután vállalja fel más rétegek megsegítését.

A harmadik részben Közép-Kelet-Európa politikai gazdaságtanával foglalkozó írásokat találunk. **Berend T. Iván**, aki a konferenciához online csatlakozott, nemcsak a kivetítőről, hanem a rektori tanácssterem egy másik faláról is lenézett ránk a Budapesti Corvinus Egyetem egykori rektorairól készült portrék közül. A könyvben *Különbözések és hasonlóságok: európai régiók* címmel közölt tanulmányában a gazdasági fejlettség szintjének eltérései és azonosságai aspektusából vizsgálta Európa országait, és ezen belül Magyarország helyzetét.

Hangsúlyozza, hogy bár az európai régiók a történelmi múlt ezer terhét, illetve felhalmozott kincsét hordják a vállukon, mégis vannak példák a hagyományos helyzetből való kitörésre is. A déli, középső és keleti régiók mindig erősen lemaradtak Nyugat-Európa mögött, és a lemaradás nyugatról keletre haladva is állandósult a modern történelem évszázadaiban. Ma azonban azt látjuk, hogy Finnország, amely csak a második világháború után változtathatta meg addigi elmaradott, alárendelt sorsát, sikerrel emelkedett fel a magas jövedelmű északi országok közé. Második példája Írország, Anglia egykori belső gyarmata, amely a közép-európai régió színvonalán volt sokáig, majd az EU-hoz csatlakozva, káprázatos felemelkedéssel mára Európa egyik leggazdagabb országává vált, két és félszeresen lekörözve egykori gyarmattartóját. A harmadik példa a csak 1991-től független három baltikumi ország (Észtország, Lettország és Litvánia), amelyek mára jócskán maguk mögött hagyták a közép-európai országok zömét.

És hogyan fest Magyarország helyzete? – teszi fel a kérdést a szerző. A régió szegényebb országai közé csúszott le. Mára fejenként 20 ezer dolláros átlagjövedelmével a közép-európai régió átlagának is csupán 80 százalékát éri el. A hátrányosabb helyzetből induló Szlovákia is le hagyta már Magyarországot. Bár az Európai Unió átlagjövedelmének felét eléri a magyarországi jövedelem, de az

átlagfizetések csupán az európaiak harmadánál tartanak. Valamilyest már a románok is többet keresnek, és az EU huszonehét tagországa közül csak a Balkánon fekvő Bulgária áll rosszabbul. Szembetűnő különbség, hogy míg a gazdag nyugat-európai régió országai szilárd demokráciák, a legszegényebb keleti régió országai zömében autokráciák, diktatúrák, és ez jellemez nem egy közép-európai országot is.

A tanulság tehát, hogy a meghatározottság nem áttörhetetlen, azonban a változáshoz jó politikára van szükség. Ennek hiányában könnyen következhet lemaradás, lesüllyedés.

Az előző cikk gondolatmenetéhez illeszkedik **Ádám Zoltán** és **Hadi Noémi** *Putyinnal partnerségben: az Orbán-rendszer és az Ukrajna elleni orosz háború* című cikke. A szerzők egyrészt azokat tényezőket elemzik, amelyek lehetővé tették az Orbán-kormány számára, hogy a magyar népben élő, mély történelmi gyökerekkel rendelkező oroszellenességet orosz szimpátiává változtassák. Az ukrán háborúban pedig – a Nyugattal dacolva – elfogadják azt, hogy az ország az autokrata Putyin támogatja. Második kérdésük, hogy a kormánynak eredetileg miért volt érdeke a „keleti nyitás”, napjainkban pedig milyen rövid és hosszú távú céljait szolgálja a diktatúrák melletti elköteleződés.

A szerzők úgy vélik, hogy Orbán és kormánya szempontjából a szuverenista törekvések politikája rövid és középtávon valószínűleg racionális politikai stratégia volt. Növelni akarták politikai és gazdasági mozgásterüket az EU-val, az IMF-fel és a globális pénzpiacokkal szemben, szakítani a korábbi időszak domináns külső szereplőivel. Ebből a törekvésből fakadt a „keleti nyitás” politikája, de úgy, hogy Magyarország része maradjon a nyugati gazdasági és politikai integrációnak is. Már a Fidesz 2010-es újbóli győzelme idején az Orbán-kormány egyre inkább a Kína, Oroszország és más keleti autoriter rezsimek – köztük Azerbajdzsán, Kazahsztán és Törökország – által nyújtott, különutas gazdasági és politikai támogatásra támaszkodik.

A magyar társadalom relatív többsége, szakítva korábbi ellenérzéseivel – a kormányzati propagandától vélhetően nem függetlenül – fokozódó mértékben pozicionálta át magát a korábbi nyugatbarát pozícióból az orosz- és Kína-barát álláspontra. A kormány intézkedéseit a nagyrészt közpénzből fenntartott, magán- vagy köztulajdonban lévő, kormányhú média propagálja és hitelesíti a közvélemény számára. Mindezt összhangban az információs autokrácia elméletével, amely szerint anélkül lehet többpárti választásokon időről időre megújítani az autoriter hatalom demokratikus legitimitását, hogy a kormány a nyílt politikai elnyomás eszközeit használná. A módszer kulcsa a centralizált információs eszközök alkalmazása. Mindez számos gazdasági és politikai hátránnyal járt az ország számára (EU-források elvesztése, Európában rekordot döntő infláció, megemelkedett adósság és adósságszolgálati költségek és részben ezek miatti, magas

költségvetési hiány). A lakosság számára azonban mindezt úgy indokolják, hogy minderről az EU és az Oroszországgal szemben bevezetett uniós szankciók tehetnek. Az egyesült ellenzéket pedig olyan ukránpárti táborként állítják be, mint amely kész háborúba sodorni Magyarországot.

Arra a kérdésre, mi a motivációja egy autoriter populistáknak arra, hogy a közvéleményt ilyen módon formálja, nincs egyértelmű válasz. Az egyik részleges magyarázat az Ukrajnával szembeni hagyományos magyar ellenérzés a kárpát-aljai magyarság nyelvi-kulturális önrendelkezése körül időről időre kiújuló feszültség miatt. Egy második lehetséges magyarázat, hogy a magyar kormányhoz közel álló üzleti vállalkozások (pl. MOL) haszonélvezői voltak egy ideig az Oroszországgal fenntartott speciális politikai és gazdasági kapcsolatnak. Egy harmadik lehetséges ok pedig a magyar kormány és a hozzá közel álló üzleti vállalkozások egyéb üzleti érdekeinek (pl. paksi atomerőmű-bővítés) szolgálata.

Mindennek azonban belpolitikai üzenete is van az Orbán-rendszerben. Amikor a populista autokráciából nyílt diktatúrába fordult Putyin-rendszert partnerként való elismerésével Orbán politikailag legitimnek és elfogadhatónak tünteti fel, akkor nem nehéz ezt úgy dekódolni, mint a nyílt diktatúra felé mutató átalakulás mint lehetséges túlélési stratégia előkészítését. Az Országgyűlés először a koronavírus-járvány miatt hirdetett számára többletjogokat biztosító veszélyhelyzetet, majd a háború miatt vezetett be hasonló korlátozásokat, amikkel például korlátozta a helyi önkormányzatok jogait.

A kötet bemutatása **Benczes István és Ricz Judit** *Fejlesztési sikerek és kudarcok: a kelet-ázsiai és latin-amerikai fejlesztő állam modellek összehasonlító elemzése* című cikkének ismertetésével zárul. A szerzők célja a hazai olvasóközönség számára segítséget nyújtani abban, hogy milyen intézményi környezetben lehet sikeres a fejlesztő állam modellje, és milyen körülmények akadályozzák azt. Ezzel azt is állítják, hogy a kelet-ázsiai fejlesztőállam-modell nem ültethető át egy az egyben más országokba – hiába az erre utaló populista retorika.

Egyik fontos megállapításuk, hogy az intézmények és a hozzájuk kapcsolódó fejlesztési modellek kontextusfüggők, más körülmények között nem alkalmazhatók automatikusan. A latin-amerikai történelmi fejlődési modell sikertelenségének egyik fő oka, hogy történelmi hagyományaik és geopolitikai sajátosságai miatt az állami támogatást többnyire függetlenítették a gazdasági teljesítménytől, és a politikaformálást erősen veszélyeztették az erős érdekcsoportok. A kelet-ázsiai klasszikus fejlesztő állam azért volt képes tartósan felülmúlni az amúgy fejlesztésorientált latin-amerikai modellt, mert a piacokon, piacbarát intézkedések domináltak, az állami támogatásokat szigorú exportteljesítmény-kritériumokhoz kötötték. Ez magas gazdasági növekedési rátákhoz, egyúttal a társadalom növekvő jólétéhez vezetett. Nagyobb hangsúlyt kaptak a humántőke-beruházások, elsősorban az egészségügy és az oktatás területén. Az állami intézmények minő-

sége is messze felülmúlja a latin-amerikaiakét meritokratikusságuk, integritásuk és szakértelmük révén.

A mi régiókban és Magyarországon is hangsúlyosan megjelenik az állam gazdasági befolyásának (formális és informális) növekedése: a piaci erők torzítása, korlátozása, az árakba történő beavatkozás, a formális vagy informális belépési korlátok alkalmazása egészen a tulajdonviszonyokba történő beavatkozásig és a nem piaci típusú koordinációs mechanizmusok előtérbe helyezéséig. További jellemzői az állam és a vállalkozások közötti összefonódások, szelektív és diszkrecionális intézkedések használata bizonyos szereplők/ágazatok versenyelőnyének biztosítása vagy korlátozása érdekében. A politikai és személyes kapcsolatok növekvő szerepe is dominánssá vált, kiterjedt, beágyazott korrupcióhoz és járadékvadász magatartáshoz vezetett, és mert a politikai hierarchiákhoz és személyekhez kapcsolódnak, így biztosítják a bennfentesek lojalitását.

Mindez egyre inkább rendszerszintű jellemzőnek tekinthető, a klasszikus fejlesztő állam legrosszabb mintáinak átvételét jelenti anélkül, hogy az államkapitalista rezsim megpróbálná internalizálni a valamikori siker valós és tényleges jellemzőit.

*Dunavölgyi Mária*¹

¹ *Dunavölgyi Mária* egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem. E-mail: maria.dunavolgyi@uni-corvinus.hu.